

DLA doktori értekezés tézisei

Birtalan Zsolt

Chopin műfajformáló tevékenysége
a noktürn-tipológia perspektívájából

Témavezető: Hargitai Imre

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2017

I. A kutatás előzményei

Chopin, ellentétben kortársaival, műveit sosem látta el poétikus fantázianevekkel, címválasztásában mindig szigorúan csak a műfajt határozta meg. Míg a 18. század első felében elsődlegesen a funkció határozta meg a műfajt, addig ez a század végére már nem jellemző, és két fontosabb műfaj kerül előtérbe: a szimfónia és a szonáta. A 19. század elején ezt váltja fel különböző kisebb lélegzetű alkotások megjelenése, amelyek között kezdetben semmiféle következetesség vagy rendszer nem fedezhető fel. Chopin műfaji stabilitást hozott létre, ami lehetővé tette, hogy a műfajok kommunikatív szerepet is hordozzanak alkotó és közönség között. Megközelítése megújító jellegű: a korai 19. század megengedő műfajfelfogásában egyfajta belső következetesség megteremtésére törekedett a zongoraműfajokat illetően. A műfaj így egyfajta szerződés-ként funkcionál, aminek a zeneszerző tudatosan eleget tehet, vagy amit adott esetben éppenséggel meg is szeghet.¹ Disszertációmban tehát egy adott műfaj ki- illetve átalakulását terveztem bemutatni.

Több szempontot mérlegelve esett választásom a noktürnök műfajcsoportjára: egyrészt jól behatárolható, mivel Chopin 20 noktürnt komponált. Ugyanakkor reprezentatív a műfaj merítése is, hiszen végigkíséri Chopin életművét: az első noktürn 1829-ben, a komponista 20 esztendőskorában, az utolsó – amely ugyan csak vázlat – 1847-ben keletkezett, tehát a szerzőt sokáig foglalkoztatták a műfajban rejlő lehetőségek.

A noktürnökkel kapcsolatban több tanulmány született, de a kutatás elsősorban inkább Chopin zeneszerzői stílusjegyeire és megoldásaira koncentrál, mint láthatjuk azt Jim Samson *Chopin*-könyvében,² vagy a lengyel Chopin Intézet kiadványaiban is.³ Disszertációmhoz hasonló a kiindulópontja Samson *Chopin and genre*⁴ című tanulmányának, amelyben az impromptu-kről ad hasonló áttekintést. Jeffrey Kallberg kezdetben a forráskutatásból indult ki,⁵ későbbi munkáiban szerteágazóan bevonja vizsgálódásaiba többek között a szociológia valamint újabb keletű tudományágak, mint például a feminizmus eszköztárát is. Ezen kívül számos esettanulmány született, melyek többnyire egy-egy alkotást vizsgálnak. Az egyetlen

¹ Jeffrey Kallberg: „The rhetoric of Genre: Chopin’s Nocturne in G Minor.” *19th-Century Music* 11/3 (1988. tavasz) 238-261. 243.

² Jim Samson: *Chopin*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

³ Többek között: Artur Szklener (szerk.) *Analytical perspectives on the music of Chopin*. Varsó: Narodowy Instytut Fryderyka Chopina, 2003.; Artur Szklener (szerk.): *Chopin in performance: History, Theory, Practice*. Varsó: Narodowy Instytut Fryderyka Chopina, 2004.

⁴ Jim Samson: „Chopin and Genre.” *Music Analysis* 8/3 (1989. október): 213-231.

⁵ Jeffrey Kallberg: *The Chopin Sources: Variants and Versions in Later Manuscripts and Printed Editions*. PhD disszertáció, University of Chicago, 1982.

szisztematikus áttekintést a noktürnök témájában Mieczysław Tomaszewski tanulmányában találtam,⁶ azonban nála is csupán egy összegző táblázat formájában. Mindezek alapján megalapozottnak találtam témaválasztásomat, mivel lényegileg olyan területet tekint át, amelyről eddig még összefoglaló jellegű munka nem született.

II. Források

A noktürn-tipológia kiindulópontjaként a már említett Tomaszewski-tanulmány táblázata szolgált, melyben különböző zenei és zenén kívüli műfaji asszociációkat vet fel, illetve noktürnöket is rendel az egyes típusokhoz példaként. Az eredet-műfajoknak és hatásaiknak utánajártam, amiben a mértékadó zenetudományi lexikonok, a *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* és a *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* megfelelő szócikkei voltak segítségemre.

Kutatásom alapjául a következő kottát választottam:

Wydanie Narodowe Dzieł Fryderyka Chopina. Közr. Jan Ekier és Paweł Kamiński. Varsó: Fundacja Wydania Narodowego Dzieł Fryderyka Chopina, 1999-2011.

Ezen felül az alábbi kiadványokat használtam még:

Frédéric Chopin: *Nocturnes pour piano*. Közr. Csalog Gábor. Budapest: Könemann, 1994.

John Field: *17 Nocturnes und Cavatine Reviens*. Közr. Hugo Riemann. Lipcse: Steingraeber & Söhne, 1885.

Fryderyk Chopin: *Impromptus*. Közr. Ignacy Jan Paderewski, Ludwik Bronarski, Józef Turczyński. In: *Dzieła wszystkie Fryderyka Chopina, Vol. IV*. Varsó: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1949-61.

---

⁶ Mieczysław Tomaszewski: „La musique de Chopin dans la perspective de la méthode d’interprétation dite intégrale” In: Artur Szklener (szerk.): *Analitycal perspectives on the music of Chopin*. Varsó: Narodowy Instytut Fryderyka Chopina, 2003. 57-79.

III. Módszerek

Mivel disszertációm fő kérdése egy műfaj mibenléte és annak átalakulása, ezért kezdőlépésként azt vettem szemügyre, mit is értettek „műfaj” alatt a 19. században. Ehhez különböző műfajelméleti munkák voltak segítségemre.

A későbbiekben a noktürn műfaji előzményeit vettem sorra, kiindulva a 18. századi hangszeres éji zenéből – a *notturnó*ból, folytatva a sort a 18. század második felében megjelent, majd később kifejezetten a szalonzenéhez köthető vokális *notturmo duettó*val, majd végül rátérve a zongora-noktürn megteremtésére John Field műveiben.

A dolgozat súlyponti részében Chopin noktürn-kompozícióit vizsgáltam a lehető legszélesebb perspektívából: tanulmányoztam a komponista idevonatkozó stíluskorszakait, a hagyományhoz fűződő viszonyát, valamint a korabeli kritikákat. Ezután különböző műfaji szempontok alapján elemeztem a műveket.

A következőkben a Chopin ouvre-ben megjelenő műfajok rokonságát, kapcsolatait tekintettem át, és kísérletet tettem a lehetséges kapcsolódási pontok szisztematikus feltárására. Majd a záró részben nem teljes műveket, hanem azoknak egyes formai szakaszait vizsgáltam, hogy megértsük, milyen szerepet játszott a noktürn Chopin formai építkezésében.

IV. Eredmények

Zongoristaként úgy gondolom, hogy a 19. századi zongorás hagyományok megismerése fontos tudást tartogat a mai játékosok számára. Chopin központi helyet tölt be a zongorarepertoárban, ám műveinek egy része nem élvez kiemelt figyelmet. Emiatt fontos eredménynek tartom, hogy felhívhattam a figyelmet olyan jelenségekre, melyek kívül esnek az általános vizsgálódás határain.

Egyrészt fontosnak tartom a zongorairodalmon kívül eső, Magyarországon talán kevésbé ismert műfajok megismertetését is – úgymint a *notturmo*, valamint a vokális *duetto notturno*, melyek sok szállal kötődnek a fiöldi és chopini noktürnökhöz. Másrészt a korabeli előadói szokások és a művek recepciójának megismerése ráébresztett arra is, hogy mely jelentéskétegek tartoztak kezdettől fogva a művekhez, s melyek azok, amelyek később rakódtak rájuk.

A különböző noktürn-típusok mélyreható elemzése által pedig Chopin zeneszerzői műhelyébe és gondolati mechanizmusaiba is bepillantást nyerhetünk, ha megértjük, mily módon motiválták a műfaji kötöttségek, hogyan számolt a közönség elvárásaival és miként alakította ki mindebből a rá jellemző teljesen egyéni hangzásvilágot.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Zongoristaként munkám során igyekszem kamatoztatni a kutatás során szerzett információkat, melyek nagymértékben változtattak az előadói gyakorlattal kapcsolatos elképzeléseimen. Előadóként sokat merítettem a korabeli kritikák különböző költői leírásaiból is. Kutatásaim remélhetőleg hozzásegítenek egy elmélyültebb és árnyaltabb Chopin-stílus kialakításához, melyet DLA doktori záró koncertemen igyekszem bemutatni 2018. szeptember 10-én, a Régi Zeneakadémia Kamaratermében, ahol többek között Chopin op. 60-as Barcarolle-ja és op. 58-as h-moll szonátája is elhangzik.